

พระเทพโสภณเทศนา เล่มที่ ๑๔

พระพุทธประวัติ

พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต)

มูลนิธิพุทธธรรม

สัพพทาน์ ธรรมทาน์ ชินาติ

การให้ธรรมเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง

พระเทพโศภณเทศนา เล่มที่ ๑๔

พระพุทธรประวัติ

พระเทพโศภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

ISBN 974-7890-68-2

พิมพ์ครั้งที่ ๔ - กุมภาพันธ์ ๒๕๔๓

- มุลินธิพุทธธรรม

๒,๐๐๐ เล่ม

สำนักพิมพ์ มุลินธิพุทธธรรม ๘๗/๑๒๖ ถนนเทศบาลสงเคราะห์

แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐

โทร. ๕๘๕-๕๐๑๒, ๕๘๐-๒๗๑๕ โทรสาร ๕๕๔-๔๗๕๑

จัดจำหน่าย : สายส่งดวงแก้ว โทร. ๘๖๔-๐๔๓๔-๕

โรงพิมพ์ : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด ๕๔/๖๗-๖๘,๗๑-๗๒ ซอย ๑๒

ถ. จรัญสนิทวงศ์ แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐

โทร. ๘๖๔-๐๔๓๔-๕, ๔๑๒-๕๘๘๗, ๔๑๒-๕๘๘๑ โทรสาร ๔๑๒-๓๐๘๓

ราคา ๓๕ บาท

คำนำ

ธรรมเนียมของท่านเจ้าคุณพระเทพโศภณ (ประยูร
ธมฺมจิตฺโต) เป็นที่รู้จักกันไปว่า เป็นธรรมเนียมที่มีความลึกซึ้ง
พร้อมทั้งอ่านเข้าใจง่าย และประกอบด้วยธรรมहरษา ทำให้
หนังสือของท่านเป็นแหล่งแห่งความรู้และความเพลิดเพลินภายในตัว
คุณนิพัฑฒธรรมได้เล็งเห็นคุณค่าอันสูงส่งของธรรมเนียม
เหล่านั้น จึงได้กราบนมัสการขออนุญาตจากท่านเจ้า
คุณที่จะพิมพ์หนังสือชุด “พระเทพโศภณเทศนา” เพื่อเป็นการ
เผยแพร่ โดยส่วนหนึ่งของหนังสือจะได้แจกใน สถานที่ต่างๆ
และอีกส่วนหนึ่งจะได้จัดวางจำหน่ายเช่นเดียวกับหนังสือเล่ม
อื่นๆ ที่คุณนิพัฑฒ จัดพิมพ์ขึ้น

คุณนิพัฑฒธรรม ขอกราบขอบพระคุณ ท่านเจ้าคุณ
พระเทพโศภณ ที่อนุญาตให้จัดพิมพ์หนังสือเหล่านี้ไว้ ณ ที่
นี้ด้วย และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ธรรมคำสั่งสอนขององค์
สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะได้เกิดประโยชน์ในวงกว้าง
ยิ่งขึ้นไป

คุณนิพัฑฒธรรม

ประวัติ

ของ

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

เปรียญธรรม ๙ ประโยค (ขณะเป็นสามเณร), พ.ม., พท.บ.,
(เกียรตินิยมอันดับ ๑), M.A., M.Phil., Dip. in French, Ph.D.
(Philosophy)

อุปสมบทในพระบรมราชาอุปถัมภ์ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
เคยเป็นพระธรรมทูตประจำวัดธัมมมาราม ชิคาโก สหรัฐอเมริกา
เคยเป็นคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยและรองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและ
วางแผน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชาอุปถัมภ์

ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร และ
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เป็นอาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยต่างๆ เช่น จุฬาลงกรณ์มหา-
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัย ศรี
นครินทรวิโรฒประสานมิตร มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม

เป็นวิทยากรบรรยายในสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน
สำนักงาน ก.พ. สถาบันข้าราชการตุลาการ สถาบันข้าราชการฝ่าย
อัยการ สถาบันผู้บริหารการศึกษา สถาบันจิตวิทยาความมั่นคง
วิทยาลัยการปกครอง กรมการศาสนา สภากาชาดไทย การไฟฟ้า
นครหลวง บริษัทการบินไทย บริษัทปูนซิเมนต์ไทย ฯลฯ

เป็นนักเขียน ผลงานทางวิชาการและหนังสือธรรมบรรยาย
หลายเล่ม เช่น เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาตรี, พุทธศาสนากับ
ปรัชญา, พระพุทธประวัติ, ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย, พรใดก็ ไร้
ค่าถ้าไม่ทำ, พัฒนาชีวิตด้วยแนวคิดเชิงคุณธรรม, ธรรมเพื่อชีวิตใหม่, กรรม
การเวียนว่ายตายเกิด, ธรรมานุสรณ์วีรชนประชาธิปไตย, ด้วย ความหวัง
และกำลังใจ, มองสังคมไทย, ทางแห่งความสำเร็จ, มณีแห่ง ปัญญา :
คุณธรรมสำหรับนักบริหาร, ทำความดีมีความสุข, ศิลปะแห่ง การใช้
ปรัชญาแก้เชิงและสร้างสุข, อยู่อย่างไรให้เป็นสุข, A Buddhist
Approach to Peace, Selflessness in Sartre's Existentialism
and Early Buddhism ฯลฯ

สารบัญ

คำนำ

ประวัติของพระเมธีธรรมากรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต)

พระพุทธรูปประวัติ	๓
๑ ประสูติ	๗
๒ ตรุณวัย	๑๓
๓ ออกบวชพรพชา	๑๙
๔ บำเพ็ญเพียร	๒๕
๕ ตรัสรู้	๓๓
๖ เสวยวิมุตติสุข	๓๗
๗ ปฐมเทศนา	๔๓
๘ พุทธกิจ ๔๕ พรรษา	๔๗
๙ ปรีนิพพาน	๖๑
ผลงานเผยแพร่ธรรมของมูลนิธิพุทธรธรรม	๖๗

พระพุทธประวัติ

พระพุทธศาสนามีแหล่งกำเนิดอยู่ในดินแดนที่รู้จักกันในครั้งพุทธกาลว่า “ชมพูทวีป” อันได้แก่ทวีปที่มีลักษณะลักษณะคล้ายโบขมพูหรือใบหว่าในปัจจุบันชมพูทวีปมีฐานะเป็นเพียงอนุทวีป (subcontinent) แห่งเอเชียใต้ ประกอบด้วยดินแดนของประเทศอินเดีย ปากีสถาน เนปาล และบังคลาเทศ แต่ในครั้งพุทธกาล ภาคพื้นชมพูทวีปถูกแบ่งย่อยเป็นประเทศใหญ่น้อย ซึ่งเรียกว่า รัฐหรือแคว้น จำนวนไม่น้อยกว่า ๒๑ แคว้น* เฉพาะแคว้นมหาอำนาจในสมัยนั้นมี ๔ แคว้นคือ มคธ โกศล วังสะ และอวันตี

ในภูมิภาคด้านเหนือของชมพูทวีปอันเป็นดินแดน

รอยต่อระหว่างอินเดียและเนปาลในปัจจุบัน มีแคว้นเล็ก
แคว้นหนึ่งชื่อว่า ลักกชนบท เป็นดินแดนของชนชาติผู้เรียก
ตนเองว่า ศากยะ พระราชาผู้ปกครองแคว้นนี้ในครั้งนั้นมี
พระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ พระองค์มีชื่อโคตรหรือสกุล
ว่า โคตมะ บางครั้งมีผู้เรียกพระองค์ด้วยพระนามเต็มว่า
พระเจ้าสุทโธทนะ โคตมะ ราชนิกของพระองค์ตั้งอยู่ใน
เมืองหลวงชื่อว่า กรุงกบิลพัสดุ์

๑. ประสูติ

พระเจ้าสุทโธทนะมีพระอัศรมเหสีทรงพระนามว่า
มทามายาเทวี ทั้งสองพระองค์ทรงอยู่ร่วมกันมาด้วยความ
ผาสุก จนกระทั่งพระเทวีทรงมีพระครรภ์ เมื่อพระครรภ์
แก่จวนจะประสูติ พระนางได้รับพระบรมราชานุญาตจาก
พระสวามีให้แปรพระราชฐานไปประทับที่กรุงเทเวทหะเป็น
การชั่วคราว ทั้งนี้ก็เพื่อประสูติในตระกูลของพระนางตาม
ประเพณีนิยมสมัยนั้น” พระเทวีเสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์
พร้อมด้วยข้าราชการบริพารในเวลาเช้าของวันเพ็ญเดือน ๖
ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี เมื่อขบวนเสด็จผ่านมาถึงสวนลุมพินี”
อันตั้งอยู่กึ่งกลางทางระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์และกรุงเทเวทหะ
ต่อกัน พระนางทรงมีพระประสงค์จะประพาสุทธาน

ข้าราชการบริพารจึงเชิญเสด็จแวงไปประทับพักผ่อนอิริยาบถ
ใต้ต้นสาละ ขณะประทับอยู่ที่สวนลุมพินีนั้นพระนางได้
ประสูติพระโอรสภายใต้ต้นสาละ” เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะ
ทราบข่าวประสูติจึงตรัสสั่งให้เชิญเสด็จพระนางพร้อม
ด้วยพระราชกุมารกลับคืนกรุงกบิลพัสดุ์โดยด่วน

ข่าวประสูติแพร่ไปถึงอสิตดาบส ผู้อาศัยอยู่ใน
อาศรมเชิงเขาหิมาลัย ดาบสท่านนี้มีความคุ้นเคยกับ
ราชสำนักของพระเจ้าสุทโธทนะ พอทราบข่าวประสูติของ
พระราชกุมาร ดาบสจึงลงจากเขาเข้าไปเยี่ยมเยียนยัง
ราชสำนัก ท่านมีความรู้เกี่ยวกับการทำนายมหาปุริส-
ลักษณะ พอเห็นพระราชกุมารก็ทำนายได้ทันทีว่า นี่คือ
ผู้จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงกล่าวพยากรณ์ว่า
“พระราชกุมารนี้จักบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ เห็นแจ้งพระนิพพาน
อันบริสุทธิ์อย่างยิ่ง ทรงหวังประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก จะประกาศ
ธรรมจักร พรหมจรรย์ของพระกุมารนี้จักแพร่หลาย” แล้วกราบ
ลงแทบพระบาทของพระกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทรงทอด
พระเนตรเห็นเหตุการณ์นั้น ทรงรู้สึกอัศจรรย์และเปี่ยมล้น
ด้วยปีติ ถึงกับทรุดพระองค์ลงอภิวาทพระราชกุมารตาม
อย่างดาบส

เมื่อพระกุมารประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะโปรดให้ประกอบพิธีเฉลิมฉลองรับขวัญและขนานพระนามโดยเชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน ผู้เชี่ยวชาญไตรเพทมาบริโภคนิโคชนาหาร

ต่อจากนั้นพราหมณ์ทั้ง ๘ คน ผู้รู้การทำนายลักษณะ ได้ตรวจสอบลักษณะของพระกุมารแล้วพบว่า พระกุมารมีลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ จึงให้คำทำนายชีวิตในอนาคตของพระกุมาร พราหมณ์ ๗ คนชูสองนิ้วแล้วทำนายว่าพระสิทธัตถราชกุมารนี้มีคติเป็นสองประการ คือ ถ้าอยู่ครองเพศมรวาสจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แต่ถ้าออกผนวช จะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ศาสดาเอกของโลก แต่พราหมณ์คนที่ ๘ ชื่อว่า โภณทัณฺฑะชูนิ้วเดียวทำนายยืนยันหนักแน่นเป็นคติเดียวว่า พระกุมารจะต้องออกผนวชและตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่อจากนั้นที่ประชุมของพราหมณ์ได้ถวายพระนามแก่พระกุมารว่า “สิทธัตถะ” แปลว่า “สมปรารถนา” หมายความว่า “ผู้สร้างความสำเร็จสมปรารถนาแก่ชาวโลกทั้งปวง”

ในวันที่ ๗ นับแต่วันประสูติ พระนางมหามายาเทวีผู้เป็นพระชนนีของพระกุมารได้ทิวงศต ทั้งนี้เพราะ “มารดา

ของพระโพธิสัตว์มีอายุน้อยนัก เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ ๗ วัน มารดาของพระโพธิสัตว์ยอมทิ้งวงศ์ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต”^{๑๐} นับแต่นั้นมาพระสิทธัตถราชกุมารจึงอยู่ในความดูแลของนางมหาปชาบดีโคตมี พระน่านางของพระองค์ซึ่งเป็นพระมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะสืบต่อมา

๒. ดรุณวัย

คำพยากรณ์ของพราหมณ์ที่ว่า ถ้าพระราชกุมารอยู่
ครองเพศมราวาสจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้นสร้างความ
ปีติยินดีแก่พระเจ้าสุทโธทนะผู้ปรารถนาจะเห็นลักกชนบท
ซึ่งเป็นอาณาจักรเล็กที่ต้องสยบยอมต่ออำนาจของมหา
อาณาจักรเพื่อนบ้านชื่อแคว้นโกศล* พระองค์ปรารถนา
จะเห็นพระโอรสสร้างลักกชนบทให้มีอำนาจเกรียงไกร
เหนือแคว้นมหาอำนาจในสมัยนั้น แต่พระองค์ยังทรงหวั่น
พระทัยว่า พระราชโอรสอาจเลือกการออกบรรพชาเป็น
จุดหมายสำคัญว่าการครองราชย์ตามคำพยากรณ์ในมิติ
ที่สอง เพราะพระองค์เป็นกษัตริย์ จึงต้องพยายามดำเนิน
การให้พระกุมารได้ขึ้นครองราชย์สืบสันตติวงศ์ และทรง

กระทำทุกวิถีทางเพื่อป้องกันพระราชโอรสมิให้มีพระทัย
 น้อมไปในกามบรรพชา ทรงรับสั่งให้ข้าราชการบริพารบำรุง
 บำเรอโลกิยสุขแก่พระสิทธัตถราชกุมารอย่างเต็มที่ ไม่มี
 อะไรที่พระกุมารปรารถนาแล้วจะไม่ได้ พระกุมารจึงเป็น
 พระยุพราชผู้สุขุมลชาติอย่างยิ่ง ดังมีบันทึกกล่าวถึงไว้ว่า
 “ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นผู้ละเอียดอ่อน ละเอียดอ่อนมาก ละเอียด
 อ่อนที่สุด พระชนกรับสั่งให้ขุดสระโบกขรณี ๓ สระสำหรับเราไว้ใน
 พระราชวัง ให้ปลูกอุบลบัวขาวสระหนึ่ง ปลูกปทุมบัวหลวงสระหนึ่ง
 ปลูกปทุมทริภักบัวขาวสระหนึ่ง ไม่เพียงแต่เราจะใช้ไม้จันทน์แคว้น
 กาสีเท่านั้น ทั้งผ้าโพก เสื้อ ผ้าถุง ผ้าห่มของเราล้วนทำในแคว้น
 กาสี มีคนคอยกันเสวตฉัตรให้เราตลอดคืนตลอดวัน ด้วยหวังว่า
 หนาวร้อน ฤดู ฤดูร้อน หรือน้ำค้างอย่าได้กล้ากรายเรา” ^{๑๑}

แม้พระราชบิดาจะได้พยายามทุกวิถีทาง เพื่อชักจูง
 พระกุมารให้ติดอยู่ในเสน่ห์ยั่วยวนใจของเพศคฤหัสถ์ ก็
 ดูเหมือนว่าความพยายามนั้นจะไม่สามารถทำลายพระ
 อุปนิสัยฝ่ายธรรมของพระกุมาร ดังที่เหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้น
 กล่าวคือ ครั้งหนึ่งมีการจัดงานพีชมังคลแรกนาชวัณ พระ
 เจ้าสุทโธทนะเสด็จแรกนาด้วยพระองค์เอง โปรดให้เชิญ
 เสด็จพระกุมารไปด้วย และให้แต่งที่ประทับอยู่ภายใต้

ต้นหว่า ครั้นถึงเวลาแรกนาขวัญ พวกนางสนมที่เลี้ยงนาง
นมพากันไปดูพิธีแรกนาขวัญ ปล່อยพระกุมารเพียงลำพัง
พระกุมารประทับนั่งขัดสมาธิเจริญอานาปานสติกรรมฐาน
จนได้ปฐมฌาน ขณะนั้นเป็นเวลาบ่าย เงามของต้นไม้อื่นได้
ชายไปตามดวงตะวัน ยกเว้นเงาของต้นหว่าซึ่งหยุดอยู่กับ
ที่เสมือนหนึ่งเป็นเงาขณะเที่ยงวัน ปรากฏเป็นอัศจรรย์
ประจักษ์แก่พี่เลี้ยงนางที่กลับมาเห็น จึงรีบนำความไป
กราบบังคมทูลพระราชบิดาพระเจ้าสุทโธทนะเสด็จไป
ทอดพระเนตรเห็นเหตุการณ์ ทรงเลื่อมใสพระโอรสเป็น
อย่างมาก ถึงกับยกพระหัตถ์ขึ้นถวายอภิวาทพระราชกุมาร
อันเป็นการอภิวาทครั้งที่ ๒ นับแต่การอภิวาทครั้งแรก
เมื่อวันที่อลิตดาบสเข้าเฝ้านมพระกุมาร”

เมื่อพระราชกุมารทรงเจริญวัยพอที่จะเข้ารับการศึกษา
พระราชบิดาทรงพาไปมอบไว้ในสำนักครูวิศวามิตรเพื่อ
ให้ทรงศึกษาศิลปวิทยาต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับรัชทายาท
ทั้งหลาย พระราชกุมารทรงศึกษาอย่างรวดเร็วมาก ไม่นาน
นักก็จบหลักสูตรศาสตร์ ๑๘ ประการ ครั้นถึงคราวต้อง
แสดงความสามารถต่อหน้าพระที่นั่ง พระองค์ก็แสดงได้ดี
เลิศล้ำหน้าพระราชกุมารอื่นๆ อันนำความชื่นชมโสมนัส

มาสู่พระราชบิดาและพระประยูรญาติ”

ในระยะเวลาที่แสดงความสามารถนั้นพระสิทธัตถราช-
กุมารมีพระชนมายุครบ ๑๖ พรรษา เป็นเวลาสมควรแก่การ
อภิเษกสมรส พระราชบิดาตรัสสั่งให้สร้างปราสาท ๓ หลัง
ชื่อว่า สุจันทะ โภกนุทะ และโกญจะ” เพื่อเป็นที่ประทับของ
พระราชโอรสใน ๓ ถุดู คือ ถุดูหนาว ถุดูร้อน ถุดูฝน แล้ว
ทรงขอเจ้าหญิงยโสธรา(พิมพา) พระราชบุตรของพระเจ้า
สุปปพุทธะ ในเทวทหะนครมาอภิเษกเป็นพระชายาของ
พระกุมาร ชีวิตของพระสิทธัตถราชกุมารในช่วงนี้เพียบ
พร้อมด้วยโลกียสุข ดังพระพุทธดำรัสตรัสเล่าภายหลังว่า

“เมื่อก่อนสมัยเราเป็นคฤหัสถ์ครองเรือน เป็นผู้อิมหน้าเพียบ
พร้อมด้วยกามคุณห้า บำเรอตนด้วยรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่
น่าปรารถนา รักใคร่ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่ง
ความกำหนัด ปราสาทของเรานั้นมีถึงสามหลัง คือ ปราสาทหนึ่งเป็น
ที่อยู่ในถุดูฝน ปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ในถุดูหนาว ปราสาทหนึ่งเป็น
ที่อยู่ในถุดูร้อน เรานั้นถูกบำเรอด้วยดนตรี มีแต่สตรี ไม่มีบุรุษ
เจือปน อยู่บนปราสาทสำหรับถุดูฝนตลอดสี่เดือน ไม่เคยลงจาก
ปราสาทเลย”^{๑๖}

๓. ออกบวช

แม้พระสิทธัตถราชกุมารจะทรงดำเนินชีวิตอันสมบุรณ์
พูนสุขอย่างนั้น ความเบื่อหน่ายในเพศมราวาสก็เกิดขึ้นได้
จนทำให้พระองค์ตัดสินใจพระทัยออกบวชบรรพชาเมื่อมีพระ
ชนมายุได้ ๒๙ พรรษา อะไรคือสาเหตุที่แท้จริงของการ
ออกบวชยังเป็นปัญหาที่ยังไม่มีข้อยุติ นักปราชญ์ส่วน
ใหญ่เชื่อตามแนวทางมหาปทานสูตร^๓ ที่ว่าพระสิทธัตถ-
ราชกุมารเสด็จประพาสพระอุทยาน ๕ ครั้ง ทรงพบเทวทูต
๕ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะตามลำดับในการ
ประพาสแต่ละครั้ง การพบเทวทูตหรือความทุกข์ ๕ มิติ
ของชีวิตทำให้พระเนตรสว่างพอที่จะหยั่งรู้ถึงความไม่เที่ยง
แท้และไร้แก่นสารของชีวิต พระองค์ทรงเก็บเอาภาพของ

คนแก่ คนเจ็บ และคนตายมาเป็นเรื่องที่จะต้องครุ่นคิดจริงจัง ทำให้ลดความมัวเมาในความเป็นหนุ่ม ความมีสุขภาพดี และความมัวเมาในชีวิต ทรงเตือนพระองค์เองว่า พระองค์หนีความแก่ ความเจ็บ และความตายไม่พ้น” แต่ยังมีทางหลุดพ้นเหลืออยู่สายหนึ่ง นั่นคือการเลือกใช้ชีวิตแบบสมณะนักรบวชอันปลอดจากภารกิจที่เป็นเครื่องถ่วงไม่ให้ค้นพบโมกขธรรมพระองค์ทรงดำริว่า “ชีวิตฆราวาสคับแคบเป็นทางมาแห่งฝุ่นละออง การบวชเป็นทางสะดวกปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์บริสุทธิเต็มที่เหมือนสังฆชาติไม่ใช่ทำได้ง่าย อย่างไรก็ดี เราควรจะปลงผม โกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ สละบ้านเรือนออกบวชเป็นบรรพชิต”^{๑๑}

เมื่อได้ทรงตัดสินใจพระทัยออกผนวชแล้ว พระสิทธัตถธราชกุมารทรงรอเวลาอยู่จนกระทั่งทราบข่าวว่าพระนางพิมพาประสูติพระโอรส ผู้ต่อมาได้พระนามว่า “ราहुล” เพราะในวันประสูติ พระสิทธัตถธราชกุมารทรงเปล่งอุทานว่า “ราहुโล ชาโต พนฺธนี ชาตํ (บ่วงเกิดแล้ว เครื่องพันธนาการเกิดแล้ว)”^{๑๒} ตกเวลากลางคืนของวันประสูตินั้น พระสิทธัตถธราชกุมารทรงนัดแนะกับนายฉันทะให้นำม้ากัณฐกะ เตรียมรอนำเสด็จออกบวรพชา พระองค์เสด็จไป

ทอดพระเนตรพระราชกุมารและพระนางพิมพาผู้กำลัง
บรรทมหลับ แล้วทรงมำกัณฐกะพร้อมด้วยนายฉันทะเสด็จ
ออกจากพระราชวัง ในคืนที่เสด็จออกบรรพชา นั้น พระ
ลัทธัตถราชกุมารทรงมีพระชนมายุ ๒๕ พรรษา^{๖๐}

เมื่อเสด็จออกพ้นพระราชวังแล้ว พระลัทธัตถราช-
กุมารทรงเข้าเขตแดนแคว้นโกศลและแคว้นวัชชี เวลาใกล้
รุ่งเสด็จถึงฝั่งแม่น้ำโนมานที แม่น้ำสายนี้อยู่ระหว่างเขต
แดนของสามแคว้นคือ แคว้นลั๊กกะ แคว้นโกศล และแคว้น
วัชชี พระองค์ทรงม้าข้ามฝั่งแม่น้ำ แล้วเสด็จลงจากหลังม้า
ไปประทับนั่งบนกองทราย ทรงเปลื้องเครื่องทรงมอบให้
นายฉันทะนำกลับไปพระนคร ทรงตัดพระเมลาสิด้วยพระขรรค์
ครองผ้ากาสาวพัสดุ์แล้วอธิษฐานใจบวชเป็นบรรพชิต ทรง
ส่งนายฉันทะกลับ เสด็จลำพังพระองค์เดียวมุ่งพระพักตร์
ไปยังแคว้นมคธ

ในที่นี้มีข้อควรสงสัยบางประการเกี่ยวกับอาการกิริยา
ที่พระลัทธัตถราชกุมารเสด็จออกผนวช นั่นก็คือ ตามเรื่อง
ราวที่บรรยายมานั้น พระกุมารเสด็จหนีออกผนวชในเวลา
กลางคืน โดยที่พระราชบิดาและพระประยูรญาติไม่ทรง
ทราบ แต่พระไตรปิฎกได้บันทึกไว้ว่า พระราชบิดาและ

พระประยูรญาติทรงทราบแต่ไม่อาจทักท้วงห้ามปราม ตั้งที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าไว้ว่า “สมัยเมื่อเรายังเป็นหนุ่ม มีผมดำสนิท อยู่ในวัยที่กำลังเจริญเติบโต เป็นปฐมวัย เมื่อมารดาบิดาไม่ปรารถนา (จะให้บวช) ร้องให้น้ำตานองหน้าอยู่ เราได้ปลงผมโกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ สละเรือนออกบวชเป็นบรรพชิต”^{๒๒} พระดำรัสนี้แสดงว่า พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบว่าพระสิทธัตถราชกุมารจะออกผนวช แต่ไม่อาจทักท้วงห้ามปรามได้ ปัญหาจึงเกิดขึ้นว่า ทำไมจึงทักท้วงห้ามปรามไม่ได้? คงจะมีเหตุจำเป็นบางประการเกิดขึ้น แต่ไม่ได้รับการบันทึกเป็นหลักฐาน ถ้าเชื่อตามมติว่า พระกุมารเสด็จหนีออกไปผนวช พระราชบิดาทรงทราบก็น่าจะส่งคนไปติดตามอ่อนว่อนให้กลับพระนคร แต่ไม่ปรากฏว่ามีภารกิจทำเช่นนั้นเลย

อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำหรับประณีประนอมในที่นี้น่าจะเป็นว่า พระสิทธัตถราชกุมารเสด็จหนีไปในเวลากลางคืน พระราชบิดามาทราบเรื่องราวในเวลาเช้า เมื่อนายฉันทะกลับมากราบทูลว่าพระกุมารได้ปลงผมโกนหนวดอธิษฐานเพศเป็นบรรพชิตแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงประทานการ

วินิจฉัยไว้ว่าบางทีการตัดพระเมลาสนั้นเองเป็นเหตุให้พระราชบิดาและพระญาติวงศ์สิ้นหวังในพระองค์ เพราะได้ยินว่า คนในครั้งนั้นถือการตัดผมว่าเป็นจัญไร คนผู้ตัดหรือโกนผมแล้วเป็นที่ดูหมิ่นของคนทั้งหลาย”^{๒๓}

๔. บำเพ็ญเพียร

ภายหลังการบรรพชา พระสิทธัตถะทรงพำนักอยู่ที่
อนุปิยัมพวันเป็นเวลาหนึ่งสัปดาห์ แล้วได้เสด็จดำเนินไป
แคว้นมคธ ทรงพบพระเจ้าพิมพิสารผู้มาเข้าเฝ้า จากนั้น
พระองค์เสด็จไปสมัครเป็นศิษย์ของคณาจารย์ใหญ่ ๒ ท่าน
คือ อ่าฬารดาบส และอุทกดาบส ฝึกปฏิบัติกรรมฐานหรือ
โยคะในสำนักของอาจารย์ท่านแรกจนได้รูปฌาน ๔ และ
อรุฌาน ๓ คือได้ขั้นอรกิญจัญญายตนะ และต่อมาก็ได้
อรุฌานที่ ๔ คือเนวสัณญานาสัณญายตนะ^{๒๔} ซึ่งเป็นขั้นที่จบ
หลักสูตรหมตภูมิจูของอาจารย์ แม้อาจารย์ทั้งสองจะเชิญ
ให้อยู่ในสำนักต่อไปด้วยตำแหน่งฐานะเท่าเทียมอาจารย์
พระสิทธัตถะก็ไม่ทรงปรารถนา ทรงอำลาจากสำนักไป

เพราะพิจารณาเห็นว่าลำพังฉานสมาบัติที่ได้มายังไม่ใช่สัมมาสัมโพธิญาณ

หนังสือพุทธประวัติภาษาไทยส่วนมากนิยมกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ไว้ว่า พระโพธิสัตว์ได้ทรงทดลองปฏิบัติกับอาจารย์ทั้งสองนั้นแล้วทรงดำริว่าทางปฏิบัตินี้มีไขหนทางพระโพธิญาณ^๕ การบันทึกเช่นนี้อาจทำให้เข้าใจว่าการบำเพ็ญสมาธิถึงขั้นอรุณมาน ๔ ไม่ได้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การบรรลุพระนิพพาน มีแต่จะออกนอกทางทำให้เสียเวลาไม่ต่างจากการบำเพ็ญทุกกรกิริยาในอันดับถัดไป

เมื่อพิจารณาที่ดูแล้วจะพบว่า การปฏิบัติสมาธิจนได้อรุณมาน ๔ ไม่ได้ว่าออกนอกทางนิพพานแต่อย่างใด แต่ที่จริงนั้นการได้ฉานสมาบัติเป็นการอยู่ครึ่งทางนิพพานเพราะได้เพียงสิกขา ๒ ข้อ คือศีลกับสมาธิ แต่ยังมีขาดปัญญา สิ่งนี้อาฬารดาบสและอุทกดาบสสอนสาวกคือสิ่งที่เรียกว่า โยคะ ซึ่งเป็นวิธีเจริญสมาธิภาวนานั่นเอง ผลของโยคะเท่ากับหรือเป็นอันเดียวกันกับผลของสมถกรรมฐานในพระพุทธศาสนา อันนี้เป็นการยืนยันว่า สมถกรรมฐานมีอยู่แล้วในศาสนาอื่นสมัยพระพุทธเจ้า แต่สมถกรรมฐาน

อย่างเดียวไม่ทำให้ถึงนิพพาน ภายหลังจากพระพุทธองค์ทรงใช้สมาธิที่ได้จากการปฏิบัติสมถกรรมฐานมาเป็นบาทแห่งการเจริญวิปัสสนากรรมฐานจึงได้ปัญญาตรัสรู้ ดังนั้น วิปัสสนากรรมฐานจึงเป็นคำสอนพิเศษที่มีเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

แต่เนื่องจากพระองค์ไม่ได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ต่อจากการได้อรูปฌานในสำนักของอุทกดาบส พระองค์จึงไม่ได้ตรัสรู้และทรงพิจารณาเห็นว่าอรูปฌานนี้ “ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียน เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน (แต่) เป็นไปเพียงเพื่อให้ปฏิบัติในเนวส์ัญญานาสัญญาตนพรหมเท่านั้น”^{๒๖} พระองค์ทรงหยุดการบำเพ็ญเพียรทางใจ ซึ่งพาพระองค์มาครึ่งทางนิพพาน ทรงหันไปบำเพ็ญเพียรทางกาย อันพาเจออกนอกทางนิพพาน การบำเพ็ญเพียรทางกายนั้นมีชื่อเรียกว่า **ทุกกรกิริยา** หรือ **การทรมานตน**

เมื่อเสด็จออกจากสำนักของดาบสทั้งสองแล้ว พระลัทธิตถะได้เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม บำเพ็ญทุกกรกิริยาหรือการทรมานตนในที่นั้น การบำเพ็ญทุกกรกิริยานี้แบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ^{๒๗}

ระยะที่ ๑ ทรงกอดพระหนัดด้วยพระหนัด กอดพระตาลู (เพดาน) ด้วยพระชีวหาไว้ให้แน่นจนพระเสโท (เหงื่อ) ไหลออกจากพระกัจฉะ (รักแร้) เสร็จแล้วทรงทดลองทำวิธีที่สอง

ระยะที่ ๒ ทรงผ่อนกลั้นลมหายใจเข้า-ออก เมื่อลมเดินไม่สะดวกทางช่องพระนาสิกและช่องพระโอษฐ์ ก็เกิดเสียงดังอุ้ทางช่องพระกรรณทั้งสอง ทำให้ปวดพระเศียรอย่างแรง มีอาการเสียดพระอุทรและร้อนในพระวรกาย เป็นที่สุด แม้ทรงทรมานกายเพียงนี้ก็ยังไม่บรรลुโพธิญาณ จึงเปลี่ยนเป็นวิธีที่ ๓

ระยะที่ ๓ ทรงอดพระกระยาหาร โดยลดอาหารลงทีละน้อยๆ จนไม่เสวยพระกระยาหารเลย พระวรกายเหี่ยวแห้ง พระฉวีเศร้าหมอง พระอัฐิปราภฏทั่วพระวรกายเมื่อทรงลูบพระวรกาย เส้นพระโลหิตก็หลุดติดพระหัตถ์ พระกำลังลดน้อยถอยลง เมื่อเสด็จดำเนินไปทางไหนก็ถึงกับชวนเซล้มลงสลบ พอฟื้นคืนสติขึ้นมา ทรงดำริว่า การทรมานตนอย่างมากที่สุดก็ทำได้แค่นี้ เราทำหมดแล้ว แต่ยังไม่ตรัสรู้ การบำเพ็ญทุกกรกิริยาจึงไร้ผล ได้ตัดสินพระทัยเลิกบำเพ็ญทุกกรกิริยา เสวยพระกระยาหารตามปกติ

และทรงหันกลับมาบำเพ็ญเพียรทางใจด้วยการเจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน

พระพุทธเจ้าตรัสเล่าถึงการที่พระองค์ตัดสินพระทัยเลือกการปฏิบัติกรรมฐานมาเป็นทางแห่งการตรัสรู้ว่า

“ราชกุมาร ความระลึกนี้ได้เกิดแก่เราว่า เราจำได้อยู่ เมื่องานแรกนาแห่งเจ้าศากยะผู้เป็นพระราชบิดา เรานั่งไถ่ร่มไม้หว่าอันเยือกเย็น มีใจสงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานมีวิตกวิจารณ์ดีและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ นั่นแหละน่าจะเป็นทางแห่งการตรัสรู้ เราได้มีความรู้สึกสำนึกว่า นั่นแหละคือทางแห่งการตรัสรู้”^{๒๔}

เมื่อพระสิทธัตถะราชากุมารออกผนวช พราหมณ์โกณฑัญญะผู้เคยทำนายลักษณะพระกุมารในวันขนานพระนามว่า พระกุมารจะต้องออกบวชและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ได้ชักชวนบุตรของเพื่อน ๕ คน ออกบวชตามเสด็จ เพราะเชื่อมั่นว่า พระสิทธัตถะจะต้องได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า นักบวชทั้งหลายที่มีโกณฑัญญะเป็นหัวหน้ามีชื่อเรียกว่า **ปัญจวัคคีย์** พวกปัญจวัคคีย์นี้ได้ปรนนิบัติรับใช้พระโพธิสัตว์ขณะที่ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา จึงสามารถเป็นพยานได้ว่า พระสิทธัตถะทรงมานพระองค์มากน้อยเพียงไร ครั้นเห็นว่า พระสิทธัตถะเลิกบำเพ็ญ

ทุกกรกิริยา หันกลับมาเสวยพระกระยาหารอีก พระ
ปัญจวัคคีย์ได้ตำหนิพระสิทธัตถะว่าล้มเหลวและกลายเป็น
คนมักมาก ต่างรู้สึกผิดหวังจึงพากันละทิ้งพระสิทธัตถะหนี
ไปอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี

การจากไปของพระปัญจวัคคีย์นับเป็นสิ่งที่ดี เพราะ
จะได้ไม่มีใครรบกวนสมาธิของพระสิทธัตถะ พระองค์จึง
สามารถบำเพ็ญเพียรทางใจคือทำกรรมฐานได้เต็มที่ และ
การบำเพ็ญเพียรครั้งนี้ทำให้พระองค์ตรัสรู้

๕. ตริสรุ

ในเวลาเช้าของวันเพ็ญเดือน ๖ พระสิทธัตถะประทับนั่งใต้โคนต้นไทร นางสุชาดานำถาดอาหารมาเพื่อแก้บนรุกขเทวดาประจำต้นไทร พบพระสิทธัตถะก็เข้าใจว่าเป็นเทวดานั่งรอเครื่องพลีกรรม จึงนำข้าวมธุปายาสไปถวายทั้งถาด พระสิทธัตถะรับของถวายแล้วถือถาดไปยังริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา สรงสนานพระวรกายแล้วขึ้นมาประทับนั่งเสวยข้าวมธุปายาสจำนวน ๔๔ ปันจนหมด จากนั้นเสด็จไปประทับในดงไม้สาละ จนเวลาเย็นจึงเสด็จไปที่ต้นมหาโพธิ์ ทรงปูลาดหญ้าคา ๘ กำที่โสดถียพราหมณ์ถวายในระหว่างทางลงใต้ต้นมหาโพธิ์ ประทับนั่งขัดสมาธิ ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก หันพระปฤษฎางค์เข้าหาต้น

มหาโพธิ์ ทรงอธิษฐานว่า “แม่เนื้อและเลือดจะเหือดแห้งไป
เรายังไม่บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณตราบใดจะไม่ลุกขึ้นจาก
ที่นี่ตราบนั้น”^{๓๔}

จากนั้นพระสิทธัตถะทรงเจริญสมาธิภาวนาจนจิตเป็น
สมาธิได้ฌานที่ ๔ แล้วบำเพ็ญภาวนาต่อไปจนได้ฌาน ๓
คือในยามที่หนึ่งของคืนนั้นทรงได้ปุพเพนิวาसानุสสติญาณ
คือระลึกชาติปางก่อนของพระองค์เองได้ ในยามที่ ๒ ทรง
ได้จุตูปปาตญาณ คือมีตาทิพย์สามารถมองเห็นการจุติและ
อุบัติของวิญญูณทั้งหลาย และในยามสุดท้าย ทรงได้
อัสวักขยญาณ คือตรัสรู้หรือริยสัจ ๔ ว่าอะไรคือ ทุกข์ สมุทัย
นิโรธ มรรค ความรู้นี้ทำให้กิเลสสาสวะหมดสิ้นไปจากจิตใจ

พระพุทธเจ้าตรัสเล่าถึงสภาพจิตของพระองค์ขณะ
เข้าถึงความหลุดพ้นไว้ว่า

“เมื่อเราเห็น (อริยสัจ ๔) อย่างนี้ จิตจึงหลุดพ้นทั้งจาก
กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วเราได้มีญาณ
หยั่งรู้ว่าตัวเองหลุดพ้นแล้ว เราแจ่มชัดว่าชาติสิ้นแล้ว ประพฤติ
พรหมจรรย์จบแล้ว ทำหน้าที่สำเร็จแล้ว ไม่มีอะไรให้เป็นอย่างนี้
อีกแล้ว”^{๓๕}

พระสิทธัตถะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในเวลา

ที่แสงเงินแสงทองเริ่มจับขอบฟ้า รวมระยะเวลาที่บำเพ็ญ
เพียรตั้งแต่ออกผนวชจนตรัสรู้ได้ ๖ ปี ขณะที่ตรัสรู้พระ
องค์มีพระชนมายุ ๓๕ พรรษา

๖. เสวยวิมุตติสุข

เมื่อตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ใต้ต้นมหาโพธิ์และบริเวณข้างเคียงเป็นเวลา ๗ สัปดาห์^{๑๐} คือ

สัปดาห์ที่ ๑ ประทับนั่งใต้ต้นมหาโพธิ์ต่อไปอีก ๗ วัน ทรงใช้เวลาทบทวนปฏิจจสมุปบาทที่พระองค์เพิ่งตรัสรู้

สัปดาห์ที่ ๒ เสด็จออกจากต้นมหาโพธิ์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประทับยืนฟังต้นมหาโพธิ์โดยมิได้กระพริบพระเนตรตลอด ๗ วัน สถานที่นั้นมีชื่อในสมัยต่อมาว่าอนิมิสเจดีย์

สัปดาห์ที่ ๓ เสด็จกลับมาประทับอยู่ในที่กึ่งกลางระหว่างอนิมิสเจดีย์และต้นมหาโพธิ์ ทรงจงกรมอยู่ที่นั่น

ตลอด ๗ วัน ที่จึงกรรมนั้นมีชื่อเรียกต่อมาว่า **“รัตนจงกรมเจดีย์”**

สัปดาห์ที่ ๔ เสด็จไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นมหาโพธิ์ประทับนั่งขัดสมาธิพิจารณากิเลสกรรมปิฎกตลอด ๗ วัน สถานที่นั้นมีชื่อเรียกต่อมาว่า **“รัตนมรเจดีย์”**

สัปดาห์ที่ ๕ เสด็จไปทางทิศตะวันออกของต้นมหาโพธิ์ ประทับอยู่ใต้ต้นไทรซึ่งเป็นที่พักของคนเลี้ยงแพะอันได้ชื่อว่า อชपालนิโครธ ทรงเสวยวิมุตติสุขตลอด ๗ วัน

สัปดาห์ที่ ๖ เสด็จไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของต้นมหาโพธิ์ ประทับนั่งที่ควงไม้จิกหรือมุจลินท์ เสวยวิมุตติสุขที่นั่นอีก ๗ วัน

สัปดาห์ที่ ๗ เสด็จไปยังต้นเกดหรือราชายตนะ ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของต้นมหาโพธิ์ ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่ที่นี่เป็นสัปดาห์สุดท้ายในสัปดาห์นี้ มีพอค้า ๒ ฟัน้องชื้อตปุลสะและภัลลิกะเดินทางผ่านมาพบ จึงนำเสปียงกรังเข้าไปถวายแล้วประกาศตนเป็นอุบาสกคนแรกที่เข้าถึงพระรัตนะสองคือ พระพุทธและพระธรรมเป็นสรณะ

ครั้นเสวยวิมุตติสุขครบ ๗ สัปดาห์แล้ว พระองค์เสด็จกลับมาประทับที่ควงไม้ไทรชื้ออชपालนิโครธอีก ทรง

ดำริว่า ธรรมที่พระองค์ตรัสรู้เป็นของลึกซึ้ง ยากที่ผู้อื่นจะ
 รู้ตาม ท้อพระทัยในอันที่จะประกาศธรรม แต่อาศัยที่ทรง
 มีพระกรุณาในหมู่สัตว์ประกอบกับพิจารณาทราบชัดถึงความ
 แตกต่างระหว่างบุคคล ๔ ประเภท อันเปรียบได้กับบัว ๔
 เหล่า^{๑๖} คือ

๑. **อุคฆฏิตัญญู** ผู้มีปัญญาดีและมีกิเลสน้อย สามารถ
 เข้าใจฉับพลัน เพียงเพราะได้ยินหัวข้อธรรมที่ยกขึ้นแสดง
 เหมือนดอกบัวที่พ้นน้ำพอดีต้องแสงอาทิตย์ก็บานทันที

๒. **วิปจิตัญญู** ผู้มีปัญญาปานกลางและมีกิเลสปาน
 กลาง สามารถเข้าใจธรรมได้ถ้ามีการอธิบายความให้
 พิสดารออกไป บุคคลประเภทนี้เปรียบได้กับดอกบัวที่อยู่
 เสมอหน้าพร้อมจะบานในวันรุ่งขึ้น

๓. **เนยยะ** ผู้มีปัญญาน้อยแต่มีกิเลสหนา สามารถ
 เข้าใจธรรมได้ก็ต่อเมื่อมีการพร่ำสอนย่ำแล้วย่ำอีก เหมือน
 ดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำรอโอกาสบานในวันต่อๆ ไป

๔. **ปทปรมะ** บุคคลไร้ปัญญา เรียนหัวข้อธรรมได้บ้าง
 แต่ไม่อาจเข้าใจความหมายของคำ เปรียบได้กับดอกบัวที่
 เพิ่งออกขึ้นใหม่ ยังอยู่ในโคลนตม มักจะตกเป็นอาหาร
 ของปลาและเต่า

ในจำนวนบุคคล ๕ ประเภทนี้ ๓ ประเภทข้างต้นยังเป็นผู้ที่พระองค์พอจะสอนให้ตรัสรู้ตามได้ ทรงพิจารณาเห็นดังนี้แล้วจึงตัดสินพระทัยแสดงธรรม

๗. ปฐมเทศนา

เมื่อได้ตกลงพระทัยว่าจะประกาศพระศาสนาแล้ว ทรงนึกถึงบุคคลที่สมควรจะแสดงธรรมโปรดก่อน ซึ่งจะต้องเป็นประเภทดอกบัวพิน้ำ ทรงนึกถึงอาฬารดาบส และอุทกดาบส แต่ทราบของท่านทั้งสองสิ้นชีพแล้ว จึงตัดสินใจพระทัยโปรดปัญจวัคคีย์ แล้วเสด็จไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ถึงที่นั่นในเวลาเย็นของวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เมื่อแรกพบพระพุทธองค์ พวกปัญจวัคคีย์แสดงอาการไม่เคารพเชื่อฟังพระศาสดา ต่อเมื่อพระองค์ตรัสเดือนแล้วจึงตั้งใจฟัง พระธรรมเทศนากัณฑ์แรกที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในวันรุ่งขึ้น มีชื่อว่า **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร** พระสูตรนี้เป็นพระธรรมเทศนากัณฑ์แรกจึงมีความหมายมาก เพราะถ้า

หากไม่มีใครสามารถเข้าใจได้ก็จะทำให้พระองค์ท้อพระทัย
 ไปว่า พระธรรมนั้นลึกซึ้งเกินกว่าคนทั่วไปจะหยั่งถึง ฉะนั้น
 เมื่อท่านโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมสำเร็จเป็นพระ
 โสดาบัน ในเวลาจบเทศนา พระพุทธองค์จึงเปล่งอุทานว่า
 “อัญญา สิวต โภ โกณฑัญโญ” (ท่านผู้เจริญ! โกณฑัญญะ
 ได้รู้แล้วหนอ) เพราะอุทานนี้ ท่านโกณฑัญญะจึงมีชื่อเพิ่ม
 ขึ้นว่า “อัญญาโกณฑัญญะ” ท่านได้ทูลขอบรรพชาอุปสม
 บพในวันนั้นเองพระองค์ทรงบวชให้ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา
 โดยเปล่งพระวาจาว่า “ท่านจงเป็นภิกษุ มาเถิด (เอหิ ภิกขุ)
 ธรรม อันเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุด
 ทุกข์ โดยชอบเถิด” ท่านอัญญาโกณฑัญญะสำเร็จเป็นพระ
 ภิกษุด้วยพระวาจานี้ ท่านเป็นพระสงฆ์รูปแรกในพระ
 พุทธศาสนา

อีก ๕ วันถัดมา ปัญจวัคคีย์ที่เหลือได้อุปสมบท
 ทั้งหมด ในวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ พระพุทธองค์ทรง
 แสดงอนัตตลักขณสูตรโปรดพระปัญจวัคคีย์ จนทั้ง ๕
 ท่านได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ นับว่ามีพระอรหันต์เกิดขึ้น
 ในโลก ๖ ท่านรวมทั้งพระพุทธเจ้า

๘. พุทธกิจ ๔๕ พรรษา^{๓๔}

ต่อจากนั้นพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาโดย
ไม่มีการหยุดพักเป็นเวลา ๔๕ พรรษา พุทธกิจที่พระองค์
บำเพ็ญตลอดเวลานี้มีมากมาย พอจะสรุปได้ตามลำดับ
พรรษาดังนี้

พรรษาที่ ๑ พระพุทธองค์ทรงเสด็จจำพรรษาที่ป่า
อิสิปตนมฤคทายวันพร้อมพระปัญจวัคคีย์ ขณะประทับอยู่
ที่นั่นได้แสดงธรรมโปรดยสกุลบุตรและให้อุปสมบทด้วย
เอหิภิกขุอุปสัมปทาแก่ยสะและสหยาอีก ๕ คน ทุกคนได้
ฟังธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ส่วนบิดามารดาและอดีต
ภรรยาของพระยสะได้ประกาศตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา ผู้
ถึงรัตนตรัยเป็นสรณะ นับเป็นอุบาสกอุบาสิกาคนแรกที่ตั้ง

พระรัตนตรัยเป็นสรณะ ในขณะที่นั้นมีพระอรหันต์ในโลก ๑๑ รูป มีพุทธบริษัท ๓ คือ ภิกษุ อุบาสก และอุบาสิกา

ในพรรษานั้นเองสหายอื่นๆ ของพระยสะ ๕๐ คนเป็นชาวชนบท ได้ทราบข่าวว่าพระยสะบวชจึงมาขออุปสมบท ได้ฟังธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์ทุกท่าน ทำให้จำนวนพระอรหันต์ในพรรษาที่ ๑ มีทั้งสิ้น ๖๑ ท่านรวมทั้งพระพุทธเจ้า

พอพ้นฤดูฝนปีนั้น พระศาสดาทรงส่งพระอรหันต์สาวก ๖๐ รูปไปประกาศพระศาสนาด้วยพระดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย! เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความเอ็นดูแก่โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่อย่าไปทางเดียวกันถึงสองรูป ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอจงแสดงธรรมให้บังงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ (ศาสนา) พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายที่มีรูปในดวงตาแต่เล็กน้อยก็มีอยู่ สัตว์พวกนี้ย่อมเสื่อมจากคุณที่ควรได้เพราะไม่ได้ฟังธรรม ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักรมีเป็นแน่ แม้เราเองก็จะไป

ยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^{๑๔}

ครั้งนั้นพระสาวกแยกย้ายกันไปประกาศพระศาสนาแล้ว พระศาสดาเสด็จเพียงลำพังไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ในระหว่างทางทรงแสดงธรรมโปรดชายหนุ่ม ๓๐ คน ชื่อว่า พวกภักทวัคคีย์ จนชายหนุ่มทั้งหมดบวรสวรรค์ ประทานอุปสมบทแล้วส่งไปประกาศพระศาสนา

จากนั้นเสด็จต่อไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ใช้เวลา ๒ เดือน จึงปราบทิวชิวของหัวหน้าชฎิลชื่ออุรุเวลกัสสปะ พร้อมทั้งบริวาร ๕๐๐ คน แล้วได้แสดงธรรมสั่งสอนชฎิลน้องชายอีก ๒ ท่าน คืออนทีกัสสปะผู้มีบริวาร ๓๐๐ คน และคยากัสสปะ ผู้มีบริวาร ๒๐๐ คน ทรงประทานอุปสมบทแก่ชฎิลทั้งหมด ทรงพาทิกษุชฎิล ๑,๐๐๓ รูปไปที่ตำบลคยาสิสสะ แสดงอาทิตตปริยายสูตรโปรดจนทุกรูปสำเร็จเป็นพระอรหันต์

จากตำบลคยาสิสสะ พระพุทธองค์ทรงพาพระอรหันต์ ๑,๐๐๓ รูปไปกรุงราชคฤห์นครหลวงแห่งแคว้นมคธ ประทับอยู่ในดงตาลหรือลัญจิวัน พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบข่าว จึงเสด็จพร้อมด้วยข้าราชการบริพารจำนวนมากไปเฝ้าพระศาสดา เนื่องจากประชาชนที่ไปเฝ้าส่วนมากเคยนับถือ

ลัทธิชฎิลมาก่อน พระองค์จึงรับสั่งให้พระอุรุเวลากัสสปะ แสดงความไม่มีแก่นสารของลัทธิชฎิลให้ที่ประชุมทราบ แล้ว พระองค์จึงทรงแสดงอนุปฺพพิภกา พระเจ้าพิมพิสาร และข้าราชการบริพารส่วนมากได้ดวงตาเห็นธรรม ส่วนข้าราชการบริพารที่ไม่บรรลุนิพพานวิเศษก็ปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ

วันรุ่งขึ้น พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ได้ไป ฉน์ในพระราชวังตามคำอาราธนาของพระเจ้าพิมพิสาร ใน วันนั้นพระเจ้าพิมพิสารทรงถวายพระราชาอุทยานเวฬุวัน (สวนไผ่) เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ วัดเวฬุวันจึงเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

จากเรื่องราวที่บรรยายมา พอจะจับเป็นประเด็น สำคัญอันเนื่องด้วยวิธีประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า ในขั้นต้นพระองค์มุ่งเอาชนะเจ้าลัทธิต่างอย่างชฎิลสามพี่น้อง ให้ได้ก่อนจากนั้นจึงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็น กษัตริย์ครองแคว้นมคธ ซึ่งมีอำนาจยิ่งใหญ่ไม่แพ้แคว้น โภคศล ศรัทธาที่พระองค์ได้รับจากประมุขของอาณาจักร เป็นหลักประกันว่า พระศาสนาจะแพร่หลายไปสู่ประชาชน ชาวมคธได้โดยง่าย นี่คือเหตุผลว่าทำไมพระพุทธศาสนา จึงแพร่หลายรวดเร็วจนเอาชนะศาสนาพราหมณ์ในสมัย

นั้นได้ เมื่อผู้นำยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา ประชาชน
ยอมดำเนินรอยตาม

ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหารนั้นกลุ่มปริพาชก
มีหัวหน้าชื่อ อุปติสสะ และโกลิตะ ได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้า
อุปติสสะและโกลิตะเคยฟังธรรมจากพระอัสสสิมาก่อนจน
ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน พระพุทธเจ้าประทานอุปสมบท
แต่ปริพาชกเหล่านั้นและแสดงธรรมโปรด พระบวชใหม่
ทั้งหมดยกเว้นพระอุปติสสะกับพระโกลิตะได้สำเร็จเป็น
พระอรหันต์ พระโกลิตะเป็นพระอรหันต์เมื่อบวชได้ ๗ วัน
ส่วนพระอุปติสสะใช้เวลา ๑๕ วันจึงสำเร็จเป็นพระอรหันต์
ต่อมาพระอุปติสสะได้รับยกย่องเป็นพระอัครสาวกเบื้อง
ขวาได้นามใหม่ว่าพระสารีบุตร ส่วนพระโกลิตะได้นาม
ใหม่ว่าพระโมคคัลลานะ ได้รับยกย่องเป็นพระอัครสาวก
เบื้องซ้าย เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน ได้มี
มหาสังนิบาต คือการประชุมใหญ่ของพระสาวก เรียกว่า
จาตุรงคสังนิบาต แปลว่า การประชุมประกอบด้วยองค์ ๔
อรรถกถาทิมนขสูตร^๖ ได้แสดงไว้ว่า องค์ ๔ นั้น คือ

๑. พระสงฆ์ได้มาประชุมกันในวันมาฆปุณณมี คือวัน
เพ็ญเดือนมาฆะหรือเดือนสาม

๒. พระสงฆ์ ๑,๒๕๐ รูป มาประชุมในวันนั้นโดยมิได้นัดหมาย

๓. พระสงฆ์เหล่านั้นเป็นพระอรหันต์ผู้ได้อภิญญา ๖

๔. พระสงฆ์ทั้งหมดล้วนเป็นเอหิภิกขุ คือได้รับอุปสมบทที่พระศาสดาประทานเอง

ในโอกาสที่มีการประชุมใหญ่นี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์^{๓๗}

ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นพุทธกิจสำคัญในพรรษาที่ ๑ ของพระพุทธเจ้า

พรรษาที่ ๒-๔ พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน พุทธกิจสำคัญในช่วงนี้คือการเสด็จเยือนกรุงกบิลพัสดุ์ ในพรรษาที่ ๒ แสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระเจ้าสุทโธทนะจนได้บรรลุอนาคามีผล พระนางมหาปชาบดีโคตมี และพระนางพิมพาได้บรรลุโสดาปัตติผล พระพุทธเจ้า โปรดให้พระสารีบุตรบรรพชาาราหุลกุมารเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา ในระยะนี้เจ้าศากยะ ๖ พระองค์คือพระภัททิยะ พระอนุรุทธะ พระอานนท์ พระภาคคุ พระกิมพิละ และพระเทวทัตได้ออกผนวชพร้อมไปกับช่างกลบกชื่ออุบาสี

ในระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวันนั้น เศรษฐีชาวกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล มีชื่อว่า อนาถปิณฑิกะ ได้เดินทางมากรุงราชคฤห์ และได้สดับพระธรรมเทศนา ของพระศาสดาจนได้ดวงตาเห็นธรรม กราบทูลอาราธนา พระพุทธเจ้าให้เสด็จไปประทับที่กรุงสาวัตถี ตนเองกลับไปก่อนเพื่อเตรียมสร้างวัดรองรับเสด็จ บริจาคทรัพย์ ๕๔ โกฏิ ซื่อที่ดินของพระเจ้าเชตกุมารสร้างพระเชตวันมหาวิหารถวายเป็นที่ประทับของพระพุทธองค์และพระภิกษุสงฆ์ พระพุทธองค์มักประทับจำพรรษาอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหารนี้นานที่สุดรวมได้ ๑๕ พรรษา

พรรษาที่ ๕ พระพุทธเจ้าเสด็จประทับจำพรรษานี้ที่ กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี อันเป็นเมืองหลวงของแคว้นวัชชี ในขณะที่ประทับอยู่ในที่นั้น ทรงทราบข่าวประชวรหนักของพระพุทธบิดาคือพระเจ้าสุทโธทนะ จึงรีบเสด็จพร้อมพระภิกษุสงฆ์ไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระพุทธบิดาอยู่ ๗ วัน ในวันสุดท้าย พระเจ้าสุทโธทนะบรรลुพระอรหัตและนิพพาน ภายหลังการถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระนางมหาปชาบดีทูลขออุปสมบทเป็นพระภิกษุณีถึงสามครั้ง ก็ได้รับการปฏิเสธ

จากพระพุทธเจ้าถึงสามครั้ง เมื่อพระศาสดาเสด็จกลับกรุงเวสาลี พระนางมหาปชาบดีได้พาเจ้าหญิงสาภิยานีเป็นอันมากตามเสด็จไปขออุปสมบทอีก พระอานนท์ได้ช่วยทูลขอให้พระศาสดาอนุญาตการอุปสมบทพระภิกษุณี ในที่สุดพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตโดยมีเงื่อนไขว่า พระนางมหาปชาบดีต้องยอมรับครุธรรม ๘ ประการ ซึ่งพระนางก็ยินดีรับครุธรรมนั้น และได้อุปสมบทด้วยการยอมรับครุธรรมนั้นเอง นับว่าพระนางมหาปชาบดีเป็นพระภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา ในพรรษานี้จึงมีพุทธบริษัทครบสี่ในพระพุทธศาสนา คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เมื่อพระนางมหาปชาบดีผนวชแล้ว ประชาชนและเสนาอำมาตย์ได้พร้อมใจกันอัญเชิญพระเจ้ามหานาม โอรสของพระเจ้าอมิตोทนะเป็นกษัตริย์แห่งกรุงกบิลพัสดุ์สืบต่อจากพระเจ้าสุทโธทนะ ฝ่ายพระนางพิมพาได้เสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุณีในระยะนี้

พรรษาที่ ๖ พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาที่มกุฏบวรพต “ทรงทรมานหมู่สูร เทพยดา และมนุษย์ให้เสียยศอันร้ายแล้ว และให้เสื่อมใสในพระพุทธศาสนา”^{๑๑๔}

พรรษาที่ ๗ พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่

กรุงสาวัตถีในวันเพ็ญเดือน ๘ จากนั้นเสด็จขึ้นไปประทับ
 จำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตรัสแสดงอภิธรรมปิฎก
 ทั้ง ๗ คัมภีร์แก่เทวดาและพระพุทธรมาตาผู้เสด็จมาจาก
 สวรรค์ชั้นดุสิตเพื่อสดับธรรมเมื่อออกพรรษาแล้ว พระ
 พุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มายังโลกมนุษย์ที่
 เมืองสังกัสสะ วันที่เสด็จลงมาั้นเรียกว่า วันเทโวโรหณะ

พรรษาที่ ๘ พระพุทธเจ้าเสด็จประทับจำพรรษาที่
 ภาสกคามิคทายวัน ป่าไม้ลีเลียด เขตนครสูงสูมาศิระ ใน
 แคว้นภักคะ ซึ่งในสมัยนั้นโพธิราชกุมารผู้เป็นโอรสของ
 พระเจ้าอุเทนเป็นเจ้าครองนคร พระพุทธเจ้าแสดงโพธิราช
 กุมารสูตร ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสประวัติของพระ
 องค์เองตั้งแต่ออกผนวชจนแสดงปฐมเทศนา

พรรษาที่ ๙ พระพุทธเจ้าทรงรับอาราธนาของโมสก
 เศรษฐีไปประทับจำพรรษา ณ วัดซึ่งเศรษฐีเป็นผู้สร้างชื่อ
 ว่า โมสิตาราม ที่กรุงโกสัมพี นครหลวงของแคว้นวังสะ
 อันมีพระเจ้าอุเทนเป็นกษัตริย์ปกครอง ขณะประทับอยู่ที่
 นั้นพระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดพระนางสามาวดี แต่พระ
 องค์ต้องเผชิญการกลั่นแกล้งจากพระนางมาคันทิยา ผู้จ้าง
 คนตามด่าพระองค์ นอกจากนี้ พระนางมาคันทิยายัง

จ้างคนวางเพลิงตำหนักของพระนางสามาวดี จนพระนางสามาวดีถูกไฟครอกสิ้นพระชนม์ เพราะกรรมอันนั้นพระนางมาคันทิยาถูกลงโทษประหารชีวิต

พรรษาที่ ๑๐ พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพิตะเลาะกัน จนแตกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ ฝ่ายพระวินัยธร และพระธรรมธร พระพุทธเจ้าตรัสเตือนให้สามัคคีปรองดองกันก็ไม่มีใครเชื่อฟัง ทรงเปื้อนหน้ายระอาพระทัยจึงเสด็จไปอาศัยบ้านปารีโลยกะเสด็จจำพรรษาที่ควงไม้สาละ ในราวป่ารักขิตวัน ช้างปารีโลยกะมาอุปฐาก

พรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาที่หมู่บ้านของพราหมณ์ชื่อว่าเอกนาลา ในทักษิณาศรีชนบท ทรงแสดงกลีฆาตวาสุตโรปรตชาวนาชื่อว่ากลีฆาตวาสะ

พรรษาที่ ๑๒ ทรงจำพรรษาที่ปุจฉิมณฑพฤกษ์ คือร่วมไม้สะเดาที่นเพ็รยักษ์สิงอยู่ ใกล้เมืองเวรัญชา ในพรรษานี้ ทรงบัญญัติพระวินัย ตั้งสิกขาบทเป็นข้อปฏิบัติสำหรับพระภิกษุเป็นครั้งแรก

พรรษาที่ ๑๓ พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาที่จาริยบรรพต พระเมฆิยะเป็นพระอุปฐาก พระพุทธเจ้าทรงแสดงเมฆิยสูตรโปรดพระเมฆิยะจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์

พรรษาที่ ๑๔ เสด็จไปจำพรรษา ณ พระเชตวันมหาวิหาร สามเณรราหุลได้รับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพรรษานี้

พรรษาที่ ๑๕ เสด็จไปประทับจำพรรษา ที่นิโครธารามใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ ในพรรษานี้พระเจ้าสุปปพุทธได้ปิดถนนไม่ให้พระพุทเจ้าเสด็จผ่าน

พรรษาที่ ๑๖ เสด็จประทับจำพรรษาที่เมืองอาฬวี ณ อัครคาฬวเจดีย์ เพื่อโปรดอาฬวกยักษ์ ขณะประทับอยู่ที่นั่นได้แสดงเทศนาหลายเรื่องเช่น อาฬวกสูตร นิกขันตสูตร หัตถกสูตร วัณฺสีสูตร

พรรษาที่ ๑๗ พระพุทเจ้าทรงจำพรรษา ณ กรุงราชคฤห์

พรรษาที่ ๑๘ พระพุทเจ้าทรงจำพรรษาที่จาริยบรรพต ทรงแสดงธรรมโปรดธิดาช่างทุกแห่งเมืองอาฬวีจนสำเร็จเป็นพระโสดาบัน

พรรษาที่ ๑๙ พระพุทเจ้าทรงจำพรรษาที่จาริยบรรพตเหมือนกัน

พรรษาที่ ๒๐ พระพุทเจ้าทรงจำพรรษา ณ กรุงราชคฤห์ ทรงแต่งตั้งพระอานนท์เป็นพระอุปัฏฐากประจำ

พระองค์ และทรงปราบโจรองคฺลิมาลให้หมดพยศจนขอ
อุปสมบทในพระพุทธศาสนา

พรรษาที่ ๒๑-๔๔ พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาที่
เขตวันมทาววิหาร และบุพพาราม ณ กรุงสาวัตถี

พรรษาที่ ๓๕-๓๖ พระเจ้าอชาตศัตรูเชื่อคำยุยงของ
พระเทวทัต ได้แย่งราชสมบัติจากพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็น
พระราชบิดา และปลงพระชนม์พระราชบิดาในเวลาต่อมา
แล้วขึ้นครองราชย์ในแคว้นมคธ ได้สดับสามัญญผลสูตรที่
พระพุทธเจ้าทรงแสดงในราวพรรษาที่ ๓๗

ในพรรษาที่ ๔๔ พระอัครสาวกทั้งสอง คือ พระ
สารีบุตร และพระโมคคัลลานะนิพพาน

๙. ปรีนิพพาน

พรรษาที่ ๔๕ เป็นพรรษาสุดท้ายของพระพุทธเจ้าผู้มีพระชนมายุในขณะนั้นได้ ๘๐ พรรษา ในพรรษานี้พระองค์ได้เสด็จประทับจำพรรษา ณ เวฬุคาม ใกล้เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ในระหว่างพรรษานี้ พระองค์ประชวรอย่างหนัก มีความเจ็บปวดอย่างรุนแรงถึงกับจะปรีนิพพาน แต่พระองค์ทรงระงับความเจ็บปวดทรมานด้วยการเข้าเจโตสมาธิอันไร้นิमित ในวันเพ็ญเดือนสามภายหลังพรรษานั้นพระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับ ณ ปาวาลเจดีย์ ตรัสบอกพระอานนท์ว่า พระองค์ได้ตัดสินใจพระทัยว่าจะปรีนิพพานในเวลา ๓ เดือนนับแต่วันนั้น การตัดสินใจพระทัยเช่นนี้เรียกว่าปลงพระชนมายุสังขาร

ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา พระพุทธองค์เสด็จออกจากเมืองเวสาลีแสดงธรรมในที่ต่างๆ จนถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ เหลืออีกเพียง ๑ วัน จะครบ ๓ เดือน พระองค์เสด็จถึงเมืองปาวา ประทับอยู่ในสวนมะม่วงของนายจุนทะ ทรงแสดงธรรมโปรดนายจุนทะให้ได้บรรลุโสดาปัตติผล และนายจุนทะได้อาราธนาพระพุทธองค์ พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ไปฉันภัตตาหารที่บ้านของตนในวันรุ่งขึ้น พระองค์ทรงรับอาราธนา

ในวันรุ่งขึ้นตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖ เสด็จไปฉันภัตตาหารที่บ้านนายจุนทะ ซึ่งเป็นการรับบิณฑบาตครั้งสุดท้าย พระองค์ทรงฉันสุกกรมัททวะ^{๑๔} ที่นายจุนทะทำถวาย ทรงห้ามมิให้ภิกษุอื่นฉันสุกกรมัททวะนั้น หลังจากอนุโมทนาแล้ว เสด็จออกจากบ้านนายจุนทะ ในระหว่างทางทรงประจวบหนักขึ้น ถึงลงพระโลหิตแต่ทรงบรรเทาทุกข์เวทนานั้นด้วยกำลังอธิวาสนักขันติและฌานสมาบัติ เสด็จเดินทางต่อไป ทรงพักเหนื่อยเป็นระยะๆ จนลูถึงเมืองกุสินารา เสด็จเข้าไปยังดงไม้สาละ รับสั่งให้บุลาดเสนาสนะระหว่างไม้สาละคู่หนึ่ง แล้วเสด็จบรรทมสีหไสยาโดยมิได้คิดจะลุกขึ้นอีก เวลานั้นต้นสาละทั้งคู่ผลิดอกบาน

เต็มต้น ไปรดดอกหล่นต้องพระพุทธสิริระ ประดุจถวาย
การบูชาพระพุทธองค์

ขณะประทับในอิริยาบถนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดง
ธรรมตลอดเวลาและทรงแนะนำพระอานนท์ให้ปฏิบัติต่อ
พุทธสิริระเช่นเดียวกับการปฏิบัติพระบรมศพของพระเจ้า
จักรพรรดิ ในคืนนั้นสุภัททปริพาชกได้ขอเข้าเฝ้าทูลถาม
ปัญหาต่างๆ พระองค์ทรงตอบปัญหาให้เป็นที่พอใจ สุภัทท
ปริพาชกเลื่อมใสทูลขอบรพชาอุปสมบท พระองค์ทรง
อนุญาตการอุปสมบทให้เป็นพิเศษ สุภัททะจึงได้บวชเป็น
พระภิกษุ นับเป็นสาวกรูปสุดท้าย อันนี้เป็นหลักฐานยืนยัน
ว่า พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจจนนาทีสุดท้ายแห่ง
พระชนม์ชีพ

จากนั้นพระพุทธองค์ทรงเปล่งวาจาเป็นปัจฉิมโอวาท
ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราขอเตือนพวกเธอว่า สังขารทั้งหลายมี
ความเสื่อมไปเป็นธรรมดา พวกเธอจงยังประโยชน์ให้ถึงพร้อมด้วย
ความไม่ประมาทเถิด”^{๑๐} สิ้นพระสุรเสียงนี้ก็มีแต่ความเงียบสงบ
พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานในยามสุดท้ายแห่งคืน
พระจันทร์เต็มดวงของเดือนวิสาขะ^{๑๑}

พระพุทธเจ้าประสูติกลางคืนภายใต้ต้นสาละในวัน

เพ็ญเดือนหก ตรัสรู้กลางคืนภายใต้ต้นมหาโพธิ์ในวันเพ็ญ
เดือนหก และปรินิพพานกลางคืนภายใต้ต้นสาละในวัน
เพ็ญเดือนหก

เชิงอรรถ

- ๑ รายชื่อแคว้นที่ปรากฏในอุโบสถสูตร (อง.ติก. ๒๐/๕๑๐/๒๗๓) มี ๑๖ แคว้น คือ กังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจติ วังละ กुरु ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ คัสสกะ อวินตี คันธาระ กัมโพชะ และที่ปรากฏในสูตรอื่นๆ อีก ๕ แคว้น คือ ลิกกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ และ อังคุตตราปะ
- ๒ มจฺจิมนิกายวิสาขชาด (อรรถกถาพุทธวงศ์), มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓, หน้า ๓๕๔.
- ๓ ปัจจุบันคือ ตำบลรุมมินเด แขวงเขซวาร์ ประเทศเนปาล.
- ๔ ประสูติในวันศุกร์ เพ็ญเดือนวิสาขะ (เดือน ๖) ปีกจร ก่อนพุทธศักราช ๔๐ ปี.
- ๕ ตาปสนี้มีชื่อต่างกัน ในนาลกสูตร (ขุ.สุ.๒๕/๖๔๕/๕๔๐) ตาปส มีชื่อว่า อสิคะหรือกัมพลริ แต่ในมจฺจิมนิกายวิสาขชาด อรรถกถาพุทธวงศ์ หน้า ๓๕๗ ตาปสมีชื่อว่า กาฬเทวิล
- ๖ ขุ.สุ. ๒๕/๕๖๔/๓๔๘.
- ๗ พราหมณ์ ๘ คน คือ รามะ ธนะ ลักษณะ มันทิ โภณฑัญญะ โปชะ สุยามะ และสุทัตตะ ดู ขาดกัฏฐกถา ภาค ๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน้า ๔๕
- ๘ ที.ปา. ๑๑/๕๗/๑๓๐.
- ๙ ขาดกัฏฐกถา ภาค ๑ หน้า ๔๕
- ๑๐ ขุ.สุ. ๒๕/๑๕๕/๑๑๑.
- ๑๑ ที.ปา. ๑๑/๕๑/๕๕. “พวกเจ้าศากยะทั้งหลายต้องเป็นผู้โดยเสด็จพระเจ้าปเสนทิโกศล อยู่ทุกขณะ พวกเจ้าศากยะต้องทำการอบน้อม กราบไหว้ ต้อนรับ ยัญชลีกรรม สามี จิกรรม แต่พระเจ้าปเสนทิโกศล”.
- ๑๒ อง.ติก. ๒๐/๑๘๓/๕๗๘.
- ๑๓ ขาดกัฏฐกถา ภาค ๑ หน้า ๘๗.
- ๑๔ มจฺจิมนิกายวิสาขชาด หน้า ๔๐๑.
- ๑๕ ขุ.พุทธ. ๓๓/๕๔๔/๒๖.
- ๑๖ ม.ม. ๑๓/๒๗๔/๒๘๑.
- ๑๗ ที.ม. ๑๐/๑/๑ ดู มจฺจิมนิกายวิสาขชาด หน้า ๔๐๒-๔๐๕.
- ๑๘ อง.ติก. ๒๐/๑๘๓/๕๗๘.
- ๑๙ ม.ม. ๑๓/๖๖๔/๗๓๘.
- ๒๐ มจฺจิมนิกายวิสาขชาด หน้า ๔๐๕.
- ๒๑ ที.ม. ๑๐/๑๓๖/๑๓๘ “สุภัททะ เรามีอายุได้ ๒๘ ปี โดยวัย ได้ออกบรรพชา”. ทรงออกผนวชวันเพ็ญกลางเดือนแรมดู มจฺจิมนิกายวิสาขชาด หน้า ๔๐๘.
- ๒๒ ม.ม. ๑๓/๕๔๓/๕๘๘.
- ๒๓ สิมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธประวัติ เล่ม ๑, มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐, หน้า ๓๓.

๒๕ ม.ม. ๑๓/๔๙๖/๔๕๐.

๒๕ พระปฐมสมโพธิกถา, อ่างแก้ว หน้า ๑๒๐.

๒๖ ม.ม. ๑๓/๔๙๖/๔๕๐

๒๗ ม.ม. ๑๓/๔๕๒/๔๕๕.

๒๘ โพิธราชกุมารสูตร ม.ม. ๑๓/๓๓๔/๕๒๐ (เทียบฉบับมหาจุฬาฯ)

๒๘ อัง.ทุก.๒๐/๖๔/๒๕๑.

๓๐ ม.ม.๑๓/๔๕๔/๕๐๕.

๓๑ ขาคักกุฏกถา ภาค ๑, หน้า ๑๑๓-๑๑๔ บันทึกไว้ ๗ ลิปดาห์ แต่ วิ.มทว.๔/๑-๗/๑-๗
บันทึกไว้เพียง ๕ ลิปดาห์

๓๒ ม.ม.๑๓/๔๖๓/๕๑๑.

๓๓ ส.ม.๑๔/๕๒๔/๑๖๖๔.

๓๔ มจรัตถวิลาสินี หน้า ๕, พระปฐมสมโพธิกถา, หน้า ๒๔๒-๒๔๓.

๓๕ วิ.ม.๕/๓๔/๓๒.

๓๖ ม.ม.๑๓/๒๖๓.

๓๗ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแสดงองค์ ๔ ไว้ว่า

(๑) พระสาวกผู้มาประชุมล้วนเป็นพระอรหันต์

(๒) พระสาวกเหล่านั้นล้วนเป็นเอตทัคคะ

(๓) พระสาวกมาประชุมโดยมิได้นัดหมาย และ

(๔) พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์

(ดู พุทธประวัติ เล่ม ๒, มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕, หน้า ๕).

๓๘ พระปฐมสมโพธิกถา, หน้า ๓๔๒.

๓๙ ปฐมสมโพธิกถา หน้า ๔๐๕ กล่าวถึงสุกรมัททวะว่าเป็นชนมที่ปรุงด้วยโสมกวมมาส และ
เบญจโครส ส่วนนักปราชญ์ตะวันตกก็มีทัศนะว่า สุกรมัททวะเป็นเทวดาชนิดหนึ่ง (ดู พุทธทาส
ภิกขุ, พระพุทธประวัติสำหรับนักศึกษา, แพร่พิทยา, ๒๕๑๔, หน้า ๒๕๕-๒๕๘).

๔๐ ทิ.ม. ๑๐/๑๔๐/๑๔๓.

๔๑ ตรงกับวันอังคาร เพ็ญเดือนวิสาขะ (เดือน ๖) ปีมะเส็ง ต้น พ.ศ.

มูลนิธิพุทธธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ออกใบอนุญาตให้ ณ ๑๔ ก.ค. ๒๕๒๔

เลขที่อนุญาตที่ ต. ๔๓๔/๒๕๒๔

กรุงเทพมหานคร ออกใบอนุญาตให้ ณ ๓ มี.ย. ๒๕๓๐ เลขทะเบียนลำดับที่ ๓๖๐๒

คณะกรรมการ

๑. นายยงยุทธ์ ธนะประ	ประธาน		
๒. อ.กาญจนา นูนาค	กรรมการ	๓. นางบุบผา ศนิโตกุล	กรรมการ
๔. นายปัญญา วิจิณธสาร	กรรมการ	๕. นางชุติมา ธนะประ	กรรมการ
๖. Mr. Bruce Evans	กรรมการ		

วัตถุประสงค์

๑. ศึกษา ทำนุบำรุง ส่งเสริม และเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติไทย ให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักการเดิมแท้ของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อนำพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการพัฒนาทั้งส่วนบุคคลและสังคม
๒. ให้การสงเคราะห์ทั้งทางจิตใจ และวัตถุ แก่ประชาชนทั่วไป ผู้มีความจำเป็น หรือเดือดร้อน
๓. ศึกษา ทำนุบำรุง ส่งเสริม และเผยแผ่ขนบธรรมเนียมประเพณี ศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของไทย ซึ่งมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา
๔. ร่วมมือกับองค์การการกุศลอื่นๆ เพื่อสาธารณประโยชน์ หรือดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์
๕. ไม่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการเมืองแต่ประการใด

ถ้อยแถลง

มูลนิธิพุทธธรรม ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแผ่พระสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้แก่พรหลายออกไปในวงกว้างด้วยรูปแบบต่างๆ

๑. การเผยแพร่วรรณสาร พระพุทธธรรมได้จัดทำหนังสือที่มีสาระประโยชน์ และทรงคุณค่าออกมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ โดยแบ่งสรรให้มีทั้งส่วนสำหรับจำหน่าย และส่วนที่แจกเป็นธรรมทาน

๒. โครงการหนังสือธรรมะภาษาอังกฤษ ได้แปลจากหนังสือภาษาไทยที่สรรแล้ว เช่น พุทธธรรม พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์แนวพุทธธรรมบุญชีวิต ของพระธรรมปิฎก (P. A. Payutto) และจัดส่งไปเผยแพรในประเทศต่างๆ

ในสถานการณ์ปัจจุบัน งานอาสาสมัครรายบุคคล แม้จะทำด้วยความเสียสละอย่างยิ่ง ก็ไม่เพียงพอและไม่ทันการ งานบุกเบิกที่สำคัญและงานที่ต้องทำในปริมาณมาก ดังเช่นโครงการหนังสือธรรมะภาษาอังกฤษ และการแจกหนังสือธรรมทานจะเป็นไปได้และคงอยู่ยาวนาน จำเป็นจะต้องจัดตั้งเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง โดยมีฐานทั้งด้านการบริหาร กำลังคน กำลังทุน และอุปกรณ์รองรับอย่างมั่นคง มูลนิธิพุทธธรรมเห็นตระหนักในเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงได้ดำเนินงานในรูปแบบที่กล่าวข้างต้น และจะขยายกิจการในแนวทางที่กล่าวนี้ยิ่งขึ้นต่อไป เพื่อให้พุทธธรรมนำชีวิตและสังคมมนุษย์สู่สันติสุขได้อย่างแท้จริง

ผลงานหนังสือธรรม มุลินีพุทธธรรม

พ.ศ.	ลำดับ	รายชื่อหนังสือ	ผู้แต่ง	
๒๕๕๐	๑	ไอที ภายใต้วินัยธรรมแห่งปัญญา	พระธรรมปิฎก (ป. ล.) ปญฺโญ	
	๒	การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ	-	
	๓	ชีวิตหนึ่งเท่านั้น สร้างความดีได้อย่างหนึ่ง	-	
	๔	เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๑ "เกร็ดมรดกความเจริญของชาวพุทธ"	-	
	๕	เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๒ "พัฒนาปัญญา"	-	
	๖	ธรรมะฉบับเรียนสั้น	-	
	๗	วิทยาศาสตร์ในสารคนของพระพุทธศาสนา	พระราชาภรณ์ (ประยูร ชุมมจิตโต)	
	๘	อมฤตพจนนา (พุทธสุภาษิต พิมพ์ครั้งที่ ๖)	พระธรรมปิฎก (ป. ล.) ปญฺโญ	
	๙	เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (พิมพ์ครั้งที่ ๕)	-	
	๑๐	จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร	-	
	๑๑	ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี	-	
	๑๒	คนไทยกับเทคโนโลยี	-	
	๑๓	การเกิดเป็นทุกข์ เกิดดีเป็นสุข	-	
	๑๔	ความจริงแห่งชีวิต	-	
	๑๕	ดูดยภาพ สารแห่งสุขภาพและความสมบูรณ์	-	
	๑๖	เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๓ "โพชฆนงค์ พุทธวิธีสัมมสุภาพ"	-	
	๑๗	ความสุขที่สมบูรณ์	-	
	๑๘	ธรรมะกับการทำงาน	-	
	๑๙	ข้อถ้อยใจระหอบใจ	-	
	๒๐	รักษาใจจนป่วยไข้	-	
๒๕๕๑	๒๑	การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ	-	
	๒๒	มองอเมริกันมาแก้ปัญหาไทย	-	
	๒๓	ชีวิตที่สมบูรณ์	-	
	๒๔	การพัฒนาจริยธรรม	-	
	๒๕	ข้อคิดชีวิตทวนกระแส	-	
	๒๖	พรตลอคติ ชีวิตดีตลอดไป	-	
	๒๗	งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข	-	
	๒๘	ความสุขที่สมบูรณ์	-	
	๒๙	ความจริงแห่งชีวิต	-	
	๓๐	ยกย่องคำสอนพระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนประจำชาติ	-	
๒๕๕๒	๓๑	หลักแห่งความรู้	พระราชาภรณ์ (ประยูร ชุมมจิตโต)	
	๓๒	ก้าวสู่ศตวรรษใหม่ด้วยพุทธธรรมและเทคโนโลยี	-	
	๓๓	ทำกรรมดี มีความสุข (พิมพ์ซ้ำ)	-	
	๒๕๕๓	๓๔	การศึกษาหรือมีพัฒนาที่มันต้องพัฒนา	พระธรรมปิฎก (ป. ล.) ปญฺโญ
		๓๕	ทางสายอ้อมรพของการศึกษาไทย	-
		๓๖	ธรรมบุญชีวิต (ฉบับ ๒ ภาษา)	-
		๓๗	Basic Buddhism	Sunthon Plammit
		๓๘	Salkha Sutta (A Discourse on the Refinement of Character)	Venerable Mahasi Sayadaw
		๓๙	พุทธศาสนา ในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์	พระธรรมปิฎก (ป. ล.) ปญฺโญ
		๔๐	ปลูกปลอบใจในยามวิกฤต	พระราชาภรณ์ (ประยูร ชุมมจิตโต)
๔๑		True Freedom (พิมพ์ซ้ำ)	Ajahn Jagaro	
๔๒		Buddhist economics (พิมพ์ซ้ำ)	P A Payutto	

๒๕๕๑	๑๘: Satire's Existentialism and Early Buddhism (พิมพ์ซ้ำ)	Piña Meekatharanonpura
	๑๙: The Great Discourse on the Turning of the wheel of Dhamma	Matthsa Sayadaw
	๒๐: นิตยสารธรรมสาร	พระธรรมปิฎก (ป.ป.ป.) (๒๕๕๒)
	๒๑: พุทธวิธีในธรรมสาร	
	๒๒: สติในชีวิตประจำวัน (พิมพ์ซ้ำ)	พระธรรมฐานิ (ป.ช.ช.) (ธรรมจิตโต)
	๒๓: คู่มือจิตวิมลธรรมะ (พิมพ์ซ้ำ)	
	๒๔: ยุทธธรรมสำหรับนักบริหาร (พิมพ์ซ้ำ)	
	๒๕: Buddhist Solutions for the twenty-first century (พิมพ์ซ้ำ)	P. A. Payutto
	๒๖: Getting to know Buddhism (พิมพ์ซ้ำ)	Sunthon Klammr
	๒๗: การเทศน์ธรรมสาร	พระธรรมปิฎก (ป.ป.ป.) (๒๕๕๒)
	๒๘: ธรรมบุญชีวิต (ฉบับปรับปรุง พิมพ์เดิม)	
	๒๙: พุทธธรรม	
	๓๐: A Constitution for Living	P. A. Payutto
	๓๑: Buddhist Solutions for the Twenty first Century	
	๓๒: การสู่สังฆะระใหม่ด้วยพุทธธรรมและศกนโธโย (พิมพ์ซ้ำ)	พระธรรมฐานิ (ป.ช.ช.) (ธรรมจิตโต)
๒๕๕๒	๑: ภาวนีธรรมกาย	พระธรรมปิฎก (ป.ป.ป.) (๒๕๕๒)
	๒: ก้าวไปใหญ่	
	๓: จากสุขใจบ้านสู่ความเกษมสุขอันแท้จริง	
	๔: เราจะรู้แผ่นดินกันได้อย่างไร	
	๕: ธรรมกับไทย ในสถานการณ์ปัจจุบัน	
	๖: เริ่มวิวัฒนาการจากวิถีชีวิต	
	๗: การศึกษาทางเลือก สู่วิวัฒนาการวิถีชีวิตในยุคโลกไร้พรมแดน	
	๘: ภาวนีธรรมกาย (ฉบับขยายความ)	
	๙: สังฆชุมชนแห่งการศึกษา และบรรณารักษะแห่งวิชาการ (คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร)	
	๑๐: การศึกษาวิถีชีวิตวิถีธรรมเพื่ออนาคตของประเทศไทย	
	๑๑: การศึกษาวิถีชีวิตวิถีธรรมเพื่ออนาคตประเทศไทย	
	๑๒: การศึกษาเพื่อสร้างสังคมที่ก้าวหน้าเพื่อสร้างสันติและจิต	
	๑๓: นิพนธ์ ยัตติ	
	๑๔: บุญบารมีที่จะถูกแผ่นดินไทย	
	๑๕: มงคลสันติภาพโลกฉบับแก้ไขเพื่อส่งเสริมธรรมคุณใจวิถีชีวิต	
	๑๖: คนไทยกับสิ่งแวดล้อม	
	๑๗: สอนคน สอนจิต ชีวิตพระ ชีวิตชาวพุทธ	
๒๕๕๓	๑: เลลวิญญู จมลึกวิวัฒนาการ หรือ จมลึกวิถีชีวิต	พระธรรมปิฎก (ป.ป.ป.) (๒๕๕๓)
	๒: การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนเริ่มอยู่เป็น	
	๓: พุทธศาสนิก, การงานและแนว	
	๔: ผู้ที่จะพาไปวิญญู คือเป็นชาวพุทธแท้	
	๕: The Great Discourse on Not Self	Venerable Matthsa Sayadaw
	๖: A Constitution for Living	P. A. Payutto
	๗: True Freedom	Amita Jagan
	๘: ก้าวไปใหญ่	พระธรรมปิฎก (ป.ป.ป.) (๒๕๕๓)
	๙: จริตบุญ-จริตธรรม	
	๑๐: นิตยสารธรรมสาร	
	๑๑: ธรรมบุญชีวิต ฉบับภาษาไทย	
	๑๒: ธรรมจริงแห่งชีวิต	
	๑๓: สังฆชุมชนแห่งการศึกษา และบรรณารักษะแห่งวิชาการ	
	๑๔: วิถีชีวิตแบบฉบับใช้	

- ๑๕ พระพุทธพระประวัติ
- ๑๖ สถานการณ์พุทธศาสนา พลิกทลายมาเป็นพัฒนา
- ๑๗ การศึกษาพัฒนาหรือบูรณาการ
- ๑๘ เราจะก้าวผ่านคืนกันได้อย่างไร
- ๑๙ จิตวิทยากับการพัฒนาคนตามแนวธรรมชาติ
- ๒๐ ทำอย่างไรจะให้งานประสบความสำเร็จ
- ๒๑ ชาวพุทธต้องเป็นผู้นำ
- ๒๒ จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่

พระราชาชนรมุณี (ประยูร ชมนจิตโต)
พระธรรมวิปฏิภ (ป. อ. ปยุตโต)

- .
- .
- .
- .
- .
- .